

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/65/268-271>**Aysel Qurban qızı Süleymanova**

Bakı Dövlət Universiteti

magistrant

Ayselsuleyman7@yahoo.com

SƏHLƏNKARLIQ CİNAYƏTİNİN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI QANUNVERİCİLİYİNDƏ TƏSBİTİ VƏ ÖZÜNƏMƏXSUS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Summary

The article describes how the crime of negligence is defined in our modern legislation and what its disposition is. Thus, as one of the crimes committed by officials, the act of negligence is independently established in Article 314. However, in the history of our legislation, there are differences in the legal definition of this act. The article clarifies what these differences are.

Key words: *negligence, official, dishonest and careless approach, indifference*

Giriş

Hər bir dövlətdə istər onun rəsmi qurumları, istərsə də digər təşkilat və müəssisələrdə müəyyən səlahiyyətlərə malik olan şəxslərin fəaliyyətinin düzgün formalaşdırılması və vəzifə öhdəliklərinin qanunauyğun həyata keçirilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Məhz buna görədir ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində dövlət orqanları və digər qurumların normal fəaliyyəti, buradakı vəzifəli şəxslərin fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsinə xüsusi bölmə və fəsilər ayrılmışdır.

Səhlənkarlıq cinayəti Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin “Dövlət Hakimiyyəti Əleyhinə Olan Cinayətlər” bölməsinin, “Korrupsiya Cinayətləri Və Qulluq Mənafeyi Əleyhinə Olan Digər Cinayətlər” fəsilində 314-cü maddədə təsbit edilmiş vəzifəli şəxs tərəfindən törədilən cinayətlərdən biridir. Bu maddənin dispozisiyasına əsasən, səhlənkarlıq vəzifəli şəxsin işə vicdansız və ya laqeyd münasibəti nəticəsində öz xidməti vəzifəsini yerinə yetirməməsi və ya lazımı qaydada yerinə yetirməməsidir. Bu əməl o halda cinayət əməli hesab edilir ki, fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına və qanuni mənafeələrinə və ya dövlətin və ya cəmiyyətin qanunla qorunan mənafeələrinə mühüm zərər vurulmasına səbəb olsun. (1)

Səhlənkarlıq cinayətinin ictimai təhlükəliliyi onunla səciyyələnir ki, bir vəzifəli şəxsin xidmətə qarşı ədalətsiz və ya səhlənkar münasibəti nəticəsində vəzifələrini yerinə yetirməməsi və ya lazımcına yerinə yetirməməsi yalnız dövlət qulluğu və yerli özünüidarəetmə orqanlarında xidmətin mənafeələrinin əhəmiyyətli dərəcədə pozulması ilə deyil, həm də vətəndaşlara, təşkilatlara və ya dövlətə böyük ziyan vurulması ilə müşayiət edilir (2, s.349)

Təqsirkarın bu maddə ilə məsuliyyət məsələsi həll edilərkən əsas diqqət edilməli olan məsələlərdən biri onun öz vəzifələrini yerinə yetirməsi üçün real obyektiv və subyektiv şəraitin mövcud olmasıdır. Obyektiv amillərə bir məmurun rəsmi fəaliyyətini həyata keçirdiyi xarici şərtlər daxildir. Bunlar real istehsal şərtləri, icazə verilən maksimum iş miqdarı, inventar əşyalarının düzgün qorunması və qorunmasını təmin etmək və sairədir. Subyektiv amillər bir məmurun şəxsi keyfiyyətlərini, yəni təhsili, ixtisası, peşə təcrübəsi, rəsmi funksiyaların təkbaşına yerinə yetirilməsini təmin etmək bacarığını ehtiva edir.

Təhlil və müqayisə

Maraqlısı budur ki, bugün müstəqil Respublikamızın Cinayət qanunvericiliyində bir maddədə toplanan bu əməl 1922-ci il Azərbaycan İctimai Şura Cümhuriyyətinin Cəza Məcəlləsində ayrı-ayrı maddələrdə təsbit edilmişdi. Belə ki, Cəza Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində “Vəzifə (qulluq) cinayətləri” adlandırılan II Fəsilə ilk öncə 107-ci maddədə belə qeyd olunur: “Vəzifədə fəaliyyətsizlik göstərmək, yəni vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq vəzifəsinə görə yerinə yetirilməsi lazım gələn işləri yerinə yetirmək-bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya vəzifədən kənar etməklə məcbur işlərlə cəzalandırılır. (3) Bu hərəkətlər xüsusilə ağır nəticələrə səbəb olmuş və ya vəzifəli şəxs tərəfindən tamah və ya sair şəxsi məqsədlərlə edilmişsə- ciddi təcridlə bir ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

Qeyd edilən maddənin 17 noyabr 1923-cü il redaksiyasında isə əməl belə təsbit edilmişdir: “Vəzifədə fəaliyyətsizlik göstərmək, yəni vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq vəzifəsinə görə yerinə yetirilməsi lazım gələn işləri yerinə yetirməmək, 105-i maddədə göstərilmiş nəticələrə səbəb olmuşsa, yəni xüsusilə ağır nəticələrə səbəb olmuş və ya vəzifəli şəxs tərəfindən tamah və ya sair şəxsi məqsədlərlə edilmişsə-bir ilədək

müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya vəzifədən kənar etməklə məcbur işlərlə və ya ciddi təcridlə bir ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

Bununla yanaşı, səhlənkarlıq ifadəsi 108-ci maddədə əks olunmuşdur: “Qulluğa səhlənkarlıqla yanaşmaq, yəni işlərin süründürülməsinə, yubanmasına, iş icraatında və hesabatda qaydasızlığa, yaxud qulluqda sair nöqsanlara səbəb olan üzərinə qulluq vəzifəsinə görə qoyulmuş vəzifələrə diqqətsiz və layeqlə yanaşma- bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya vəzifədən kənar etməklə məcbur işlərlə və ya ciddi təcridlə bir ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

Həmin maddənin 17 noyabr 1923-cü il redaksiyasında isə əməl belə təsbit edilmişdir: “Qulluğa səhlənkarlıqla yanaşmaq, yəni üzərinə qulluq vəzifəsinə görə qoyulmuş vəzifələrə diqqətsiz, laqeyd və ya açıqdan-açıq vicdansızcasına yanaşmaq- bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya vəzifədən kənar etməklə məcbur işlərlə və ya ciddi təcridlə bir ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

16 aprel 1927-ci il tarixli Qərarla maddənin yeni redaksiyada verilmiş mətni isə belədir: “Qulluğa səhlənkarlıqla yanaşmaq və bürokratizm, yəni qulluqda işlərin və hesabatın süründürülməsinə, yubanmasına və ya qulluqda sair nöqsanlara səbəb olan etinasızlıq və ya vəzifəyə vicdansızlıqla və ya rəsmiyyətçiliklə yanaşmaq, bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya vəzifədən kənar etməklə məcbur işlərlə və ya ciddi təcridlə bir ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

Azərbaycan Azərbaycan İctimai Şura Cümhuriyyətinin 1927-ci il Cəza Məcəlləsində də eyni tendensiya nəzərə çarpır. (4) Belə ki, maddə 145-də vəzifədə fəaliyyətsizlik göstərmək əməli belə təsbit edilmişdir: “Vəzifədə fəaliyyətsizlik göstərmək, yəni öz qulluq vəzifəsinə görə yerinə yetirilməsi lazım gələn işləri yerinə yetirməmək - üç illik müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə səbəb olur (maddənin sanksiyasının ilkin mətni) və ya üç illik müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə və ya intizam qaydası ilə tənbehə səbəb olur (1930-cu il 15 iyul tarixli qərarla sanksiyanın yeni redaksiyada verilmiş mətni).

Səhlənkarlıq ifadəsinin təsbit edildiyi 146-cı maddə isə belədir: “Qulluğa səhlənkarlıqla yanaşmaq və bürokratizm, yəni qulluqda işlərin və hesabatın süründürülməsinə, yubanmasına və ya qulluqda sair nöqsanlara səbəb olan etinasızlıq və ya vəzifəyə vicdansızlıqla və ya rəsmiyyətçiliklə yanaşmaq, 143-cü maddə ilə nəzərdə tutulmuş əlamətlər mövcud olduqda – üç illik müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə səbəb olur.

Daha ağır nəticələrə səbəb olan eyni əməllər- bir ildən az olmayan müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə səbəb olur (1930-cu il 25 mart tarixli qərarla əlavə edilmiş 2-ci hissənin mətni).

Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsi 1948-ci il təfsirində də “səhlənkarlıq” cinayətinin bugünkü dizpozisiyası iki ayrı maddədə təsbit edilmişdir. Belə ki, maddə 145-ə əsasən, hökumət nümayəndəsinin fəaliyyətsizliyi dedikdə-vəzifədə fəaliyyətsizlik göstərmək, yəni öz qulluq vəzifəsinə görə yerinə yetirilməsi lazım gələn işləri yerinə yetirməmək nəzərdə tutulur ki bu da, ya üç illik müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə və ya intizam qaydası ilə tənbehə səbəb olur. (5) Bu əməldə zərərli nəticələrin baş verməsi tələbi mövcuddur. Fəaliyyətsizlik əməlinə görə məsuliyyətin müəyyən edilməsi üçün bu əməllə (hərəkətsizlik) baş verən nəticə arasında səbəbli əlaqə olmalıdır.

146-cı maddədə isə qulluğa səhlənkarlıqla yanaşmaq və bürokratizm əməlinin dizpozisiyası göstərilir: qulluqda işlərin və hesabatın süründürülməsinə, yubanmasına və ya qulluqda sair nöqsanlara səbəb olan etinasızlıq və ya vəzifəyə vicdansızlıqla və ya rəsmiyyətçiliklə yanaşma- üç illik müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə səbəb olur. Daha ağır nəticələrə səbəb olan eyni əməllər – bir ildən az olmayan müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə səbəb olur.

Hər iki maddədə vəzifədə soyuqluq məfhumu mövcuddur, lakin burada cüzi fərqlər vardır. (6, s.737) Belə ki, 145-ci maddəyə əsasən vəzifəli şəxsin işə soyuqluq yanaşması və ya bürokratizm, xidmət vəzifəsinə qayğısız, vicdansız və ya rəsmiyyətlə yanaşmasından ibarətdir. Qayğısız və soyuqluq məfhumu demək olar ki, eyni bir mənəni verir; ola bilsin ki, soyuqluq qayğısızlığa nisbətən daha geniş dairədə olan hərəkətləri əhatə edir. Qayğısızlıq haqqında 146-cı maddədə bəhs edilir ki, bunda da yalnız qayğısızlıq deyil, eyni zamanda işə vicdansız yanaşılması qeyd edilir.

Adətən vicdansızlıq göstərildikdə qəsd hərəkətinə yol verildiyi, daha dürüst, qəsdən cinayətkarlıq nəticəsinə yol verildiyi nəzərdə tutulur. Lakin soyuqluq qəsdən zərər vurmaq kimi qiymətləndirilə bilməz.

Vicdansız və qayğısız yanaşma məfhumları arasındakı fərqi dəqiqləşdirilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Qayğısızlıqda vəzifəli şəxs müəyyən bir səhv buraxır, yəni burada təqsirin ehtiyatsızlıq forması nəzərdə tutulur. Vicdansız yanaşmada isə, vəzifəli şəxs öz təqsirini başa düşür, lakin bəzi səbəblərə görə bu əməli edir. Lakin bu məsələyə verilən təfsir belədir ki, hər iki halda həm vəzifəyə qayğısız, həm də vicdansız yanaşdıqda təqsirkarın qəsdən cinayətkar nəticəyə (əmlak zərəri, ictimai qaydanı pozmaq və i. a.) yönəldilə bilməz. Buna görə vəzifəyə soyuqluq yanaşmaq tərkibi həmişə yalnız ehtiyatsızlıqdan əmələ gəlir. Əgər vəzifəli

şəxs idarənin işinə qəsdən əngəl törədirsə və ya öz vəzifəsini ifa etməyə qəsdən qayğısız yanaşırsa, o zaman başqa müvafiq şərtlər olduqda onun hərəkətləri vəzifəyə qayğısız yanaşmaq həddini aşaraq əks-inqilabi cinayət (sabotaj) şəklini alır. Əgər heç bir təqsir yoxsa, o zaman cinayət də yoxdur; təqsir olmadıqda baş verən zərərli nəticələrə 146-cı maddə ilə məsuliyyət nəzərdə tutula bilməz.

Azərbaycan SSR 1948-ci il təfsirində daha sonra SSRİ təcrübəsindən misallar gətirilməklə bu məsələlər aydın izah edilir. Belə ki, SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun 1940-cı il 29 yanvar tarixli R. və B.-nin işinə dair çıxardığı qərarında göstərilmişdir:

«Mühakimə edilən, görülməsi ondan asılı olmayan tədbirləri görməmək üçün məsuliyyət daşıya bilməz. İşin materiallarından görünür ki, R. və B. birincisi – rayon sənaye malları ticarəti idarəsinin 1 №-li mağazinin müdiri, ikincisi isə onun müavini vəzifəsində işləyərkən istirahət günlərində bank bağlı olduğundan və rayon sənaye malları ticarəti idarəsində bu pulları saxlamağa yer olmadığına görə həmin günlərdə mağazın satışından hasil olan pulları gecə mağazində saxlamışlar. Beləliklə, 1937-ci il iyunun 30-da gündüz satışdan hasil olan 18.100 manat pul bir gecəlik mağazində piştaxtanın altında saxlanmışdır. İyulun 1-də mağazın açılan zaman aşkar olmuşdur ki, mağazinin dal divarında iki taxta sındırılıb pullar oğurlanmışdır. Bununla əlaqədar olaraq R. və B. məhkəmə tərəfindən RSFSR CM-nin 111-ci maddəsi (Azərbaycan SSR CM-nin 146-cı maddəsi) üzrə ona görə müqəssir hesab edilmişlər ki, onlar vəzifələrində soyuqluq edərək pulların saxlanması üçün tədbir görməmiş və pulların saxlanmasını qaydaya salmaq haqqında rayon sənaye malları ticarət idarəsi qarşısında ciddi məsələ qoymamışlar. İşdən görünür ki, istirahət günlərində gündüz satışından hasil olan pullar gecə mağazində saxlandığı rayon sənaye malları ticarəti idarəsinə bildirilmişdir, lakin idarə pulların saxlanması üçün tədbir görməmişdir. Beləliklə, pulların R. və B.-dan asılı olmayan səbəblərə görə mağazində saxlanması iş üzrə müəyyən edildiyinə görə SSRİ Ali Məhkəməsi sədrinin protestinə əsasən Plenum hökmü ləğv etmiş və işə xitam vermişdir».

SSRİ Ali Məhkəməsinin cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyasının 1941-ci il 12 noyabr tarixli qərarı düzgün göstərir: «K. ona görə məhkum edilmişdir ki, o rayon səhiyyə şöbəsinin müdiri olarkən öz xidmət vəzifəsini ifa etməkdə soyuqluq göstərmişdir. Onun soyuqluğu bundan ibarət olmuşdur ki, tibb feldşeri Kotovanın şəxsi şeylərinin saxlanmasını təmin etməmişdir. K.-nin hərəkətlərində cinayət tərkibi yoxdur. Çünki Kotovanın şəxsi şeylərinin saxlanmasının rayon səhiyyə şöbəsi müdiri olan K.-nin vəzifəsi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Kotova öz şeylərini K.-ya bir səhiyyə şöbəsi müdiri kimi yox, ancaq xüsusi bir şəxs kimi saxlamağa vermişdir. Çünki Kotova K. ilə bir idarədə bərabər işləyirmişlər. Cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyası itən şeylər haqqında məsələnin K.-nin haqqında ancaq mülki qayda ilə həll edilməli olduğunu nəzərə alaraq Zaonşqa rayon xalq məhkəməsinin hökmünü və Karel-Fin SSR Ali Məhkəməsinin qərarını ləğv etmiş və K.-nin haqqında işin cinayət qaydası ilə icraatını xətm etmişdir».

Vəzifəyə soyuq yanaşmağın müəyyən halları. Təqsirkarın cinayət hərəkətlərini 146-cı maddə üzrə tövsif edərək vəzifəni ifa etdikdə soyuqluq göstərilməsinin müəyyən hallarını göstərməyin əhəmiyyəti vardır. Moskva vilayətinin İstra rayonu 1-ci nahiyə xalq məhkəməsi tərəfindən 1939-cu il martın 27-də məhkum edilmiş K.-nin işinə dair SSRİ Prokurorluğunun protestində cinayətin K.-nin soyuqluğundan ibarət olduğu dürüst göstərilmişdir. Protestdə deyilir ki, K.-nin hərəkətlərində şübhəsiz ona tapşırılan vəzifəyə soyuq yanaşmaq əlamətləri vardır: o, çadırı lazımınca bağlamaq qayğısında olmamışdır, özünün istirahət günü olan iyulun 31-də çadırdan olmadığını qabaqcadan keşikçi Z.-ya xəbər vermiş, kassanın əvvəlki gündən yığılmış pullarını saymadan çadırdan qoymuşdur, gündüzlər və istirahət günlərində çadırın mühafizə edilməsi haqqında Moskva vilayət ticarət idarəsi müdiriyyəti qarşısında məsələ qoymamışdı. Bütün bu hallar K.-nin hərəkətlərini 111-ci maddə üzrə (Azərbaycan SSR CM-nin 146-cı maddəsi) tövsif etməyə əsas verir.

Burada bir digər məsələ budur ki, xidmət vəzifəsinə soyuq yanaşılmasının müəyyən halları göstərilmədikdə belə hərəkətləri 146-cı maddə üzrə tövsif etmək əsassızdır. SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun 1942-ci il 22 may tarixli qərarı ilə 146-cı maddə ilə hökm ləğv edilmişdir. Çünki “istintaq və məhkəmə orqanları K.-ni vəzifəsinə soyuq yanaşmaqda təqsirləndirərək bu soyuqluğun nədən ibarət olduğunu qəti göstərməmişlər”.

Nəticə

Azərbaycan cinayət qanunvericiliyinin keçdiyi inkişaf yolunda müəyyən fərqlərlə təsbit olunmasına baxmayaraq, səhlənkarlıq cinayəti bugün də öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır. Həm dövlətin, həm də ayrı-ayrı qurumların nüfuzu, vətəndaşların mənafelərinin qorunması baxımından bu cinayətin aşkar edilməsi və qarşısının alınması olduqca mühüm bir məsələdir. Bunun üçün isə vəzifə bölgüsü, peşəkarlıq səviyyəsi, kadr seçimi və yerləşdirilməsi, məmurların fəaliyyətinə daxili və şöbə uçotu və nəzarəti, məmurların rəsmi fəaliyyətlərinin dəqiq hüquqi tənzimlənməsi, vəzifəli şəxslər tərəfindən qəbul edilmiş qərarların əhəmiyyətini, əxlaqi və psixoloji deformasiyanın nədən ibarət olması və tənzimlənməsi mühüm məsələdir.

Ədəbiyyat

1. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan: with all additions and changes made before March 1, 2020
2. A.I. Rarog. Commentary to the Criminal Code of the Russian Federation. Moscow: Prospect, 2015.945 c.
3. Penal Code of the Republic of Azerbaijan Public Council. 1922
4. Penal Code of the Republic of Azerbaijan Public Council. 1927
5. Interpretation of the Criminal Code of the Azerbaijan SSR of 1948
6. Almanac Code of Criminal Law. 1920-2000. Baku. Huquq publishing house. 2014 p. 1184 s.
7. Soviet Justice, 1940, №5

Rəyçi: prof.İ.Ağayev

Göndərilib: 13.04.2021

Qəbul edilib: 14.04.2021